

Logopedier bidrar med unik kompetens i utredningsarbete

Vilken roll har logopedier i ett utredningsteam? Vad ska man tänka på vid utredning av flerspråkiga barn eller barn med misstänkt NPF-problematik?

Vi har intervjuat logoped Astrid Frylmark och hon betonar vikten av logopedrollen i bedömningsarbete.

Astrid Frylmark är en av Sveriges experter inom språkstörning, språkutveckling och dyslexi. Efter 45 år som verksam logoped driver hon idag OrdAF AB, ett företag som säljer utbildningsmaterial om språkutveckling och erbjuder kurser för logopedier och andra yrkesgrupper. När jag träffar Astrid sitter hon i sitt arbetsrum i Uppsala, tillsammans med sin katt Selma. Det märks direkt att Astrid brinner för frågor som rör språkutveckling och det är med värme som hon berättar om yrket:

I gymnasiet fick vi en bok som hette Yrke och Framtid. Först kom jag till B och Bibliotekarie. Det lät kul, men då skulle man plugga i Borås och min kärlek bodde i Uppsala. Sedan kom jag till L och Logoped, och där fastnade jag. Logoped är verkligen ett härligt jobb, för det finns ständigt nytt att lära, och det är meningsfullt att hjälpa människor med varierande förutsättningar i den språkliga kommunikationen.

Astrid berättar att logopedyrket är ett förhållandevis nytt yrke och att det i slutet av 1970-talet var långt ifrån självklart att kommuner och regioner anställde logopedier.

Logopedutbildningen firade nyligen 50 år! I Danmark däremot har logopedutbildningen funnits i över 100 år, så det är stor skillnad mellan länderna. När jag hade tagit examen och sökte jobb hörde jag av mig till ett av sjukhusen i länet

där jag bodde. Sjukhuschefen svarade då att de redan hade en person som gick runt med bokvagn, det vill säga språket var redan omhändertaget. Jag hörde också av mig till socialchefen som svarade att *"i vår kommun finns det en person med talsvårigheter och han är redan hjälpt"*. Vi var inte mer än 150 logopedier i hela Sverige då.

Vad tycker du att man ska tänka på när man utreder individer med misstänkta NPF-diagnoser?

Vid varje utredning och möte med barn eller vuxen behöver man som logoped ha både ett teleobjektiv för språket och ett vidvinkelobjektiv för att fundera över alternativa problemkällor. När jag jobbade på Danderyds sjukhus arbetade jag ett tag i ett projekt tillsammans med en erfaren specialpedagog. Till vardags arbetade hon i en klass där samtliga hade NPF-problematik och jag minns att hon sa: "Jag känner deras grad av okoncentration i min kropp och hur trött jag blir". Det där har jag tänkt på många gånger efteråt. Som utredare möter jag inte en hel klass, utan en person i taget. Trots att jag har gjort några tusen utredningar idag upplever jag att det "kostar" olika mycket att få med sig barnet i ett gemensamt här-och-nu. När det gäller koncentrationsproblematik tycker jag att jag kan känna in den i min egen ansträngning av att få situationen att fungera. Det är min kliniska erfarenhet.

En annan aspekt som Astrid lyfter fram är vikten av att beakta potentiella riskfaktorer i en utredning:

På en mottagning har jag favören att ha ett enskilt samtal med barnet i en lugn och stilla miljö, vilket så klart ger det bättre förutsättningar att visa sina färdigheter än i en stimmig klassrumsmiljö. Det är en riskfaktor i bedömningsarbetet. Min utbildning och förvärvade skicklighet att kommunicera med personer som har de här svårigheterna gör också att jag som logoped är en riskfaktor, jämfört med till exempel klassföreståndare och vikarier som inte har den erfarenheten eller vanan. Därför är både arbetsmiljön i en utredningssituation och logopedens kliniska erfarenhet faktorer som kan bidra till en förskönad bild av hur barnet fungerar i vardagen. Å andra sidan: Om man är medveten om det här så kan barnets presentation i en utredningssituation ge insikt om graden av svårigheterna som de upplever i sin vardagsmiljö. I vissa fall kan man konstatera att "med rätt förutsättningar klarar barnet allt det här". I andra fall är det tvärtom, och man noterar att inte ens i en skyddad miljö fungerar det för barnet. Det är ett perspektiv som jag tycker är viktigt att ha med sig.

Vad har du för erfarenhet av utredningar av flerspråkiga barn och vad är dina tankar om det? Finns det några särskilda utmaningar?

CELF-4 är till nytta även i utredningar av flerspråkiga barn. Men det går inte att jämföra ett resultat från CELF-4 hos barn som har bott i Sverige bara i några år med barn som har bott i Sverige hela livet. Om ett barn går i 6:an och får ett CELF-resultat som motsvarar en 7-åring, så betyder inte det att barnet är som en 7-åring. Med flerspråkiga barn ska vi inte använda normeringstabellerna utom för att över tid jämföra barnet med sig själv. Men självfallet kan det kvantitativa resultatet antyda för oss något om hur jobbigt den här eleven har det och vilken kamp språket måste vara.

Astrid berättar vidare att hon har lärt sig mycket om flerspråkighet på internationella kongresser och av specialiserade svenska logopeders såsom medicine doktor Eva-Kristina Salameh. Ett tips är att noggrant ta reda på var och hur mycket de olika språken används i vardagen. Hon berättar:

Många föräldrar är medvetna om vikten av att använda modersmålet när barnen är små. Sedan när barnen blir äldre börjar de kanske svara på svenska, och svenska språket kommer in mer och mer i vardagen också hemma. Så även om föräldrarna har svarat på hur mycket barnet har tillgång till modersmålet vid ett visst tillfälle, är det inte säkert att det stämmer tre år senare.

Två andra praktiska tips är att tillåta mer tid och upprepa instruktioner mer generöst när man testar flerspråkiga barn:

Sådana avkall kan man behöva göra, för resultatet blir i alla fall inte rättvisande när man jämför barnets resultat mot värdena i normtabellerna. Värdet av att testa ett barn som har begränsade kunskaper i svenska är framför allt att se hur långt ifrån den förväntade språknivån barnet är, och inte att dra förhastade slutsatser om barnets generella språkiga färdigheter. Det är värt att komma ihåg att det tar mellan tre och åtta år innan ett barn utan tidigare kunskaper i svenska kan förväntas klara skolans språknivå för jämnåriga.

Generellt är Astrid väldigt positiv till flerspråkighet:

Det är en rikedom för barn att få växa upp mer flera språk och det är aldrig något som vi logopeders avråder ifrån, inte ens om barnen kämpar med en språkstörning. Flerspråkiga barn med språkstörning skulle haft svårigheter även om de hade varit enspråkiga. Men det är viktigt att barnet får möjlighet att utveckla sina språk i levande språksammanhang, det går inte genom att bara till exempel lyssna och titta på en skärm.

Det finns olika testinstrument som logopederna använder och ett av dem är CELF-4. Du har varit med som expert i utvecklingen av CELF-4 och hållit utbildningar om instrumentet. Vilken roll tycker du att CELF-4 har i logopedutredningar?

När jag tog examen 1976 fanns det inga stora normerade språktest på svenska och logopederna hade därför inte några kvantitativa data att luta sig emot. Så CELF-4 var väldigt efterlängtat när det kom ut på svenska 2013. CELF-4 gör stor nytta för att fastställa art och grad av den språkliga problematiken. När jag frilansade som skollogoped och funderade på om vi skulle skicka en remiss till BUP eller inte kände jag mig säkrare och tryggare i min rådgivning när det fanns kvantitativa data att tillgå. Med det sagt ska vi inte förkasta den kvalitativa kompetensen. De behövs båda två.

Ett annat perspektiv som Astrid lyfter fram är att CELF-4 bara ska användas när man behöver administrera hela testet:

Jag tycker att det är synd om man plockar deltest ur det, för då kan man ju inte göra om testet inom två år. Det vet jag att mina kollegor i sin tidspressade vardag ibland gör. Vid många nybesök behövs inte ett så omfattande material som CELF-4. Jag tycker att man ska använda hela CELF-4 när det verkligen behövs.

Hur ser du på logopedens roll i elevhälsoteam?

Logopedförbundet jobbar för att logopederna ska ha en obligatorisk roll i elevhälsoteam eftersom logopederna bidrar med unik kompetens som behövs för att kunna ställa rätt diagnos. Logopederna och pedagogerna i kombination möjliggör en bra skolsituation för elever med språkstörning.

Hur ser du på logopedens roll i NPF-utredningar?

Det är så vanligt att barn med NPF-problematik har språkliga svårigheter att språket alltid bör finnas med på dagordningen. Som vården är

organiserad på de flesta håll i landet ingår sällan logopederna i utredningsteamerna utan anlitas i bästa fall som konsulter utan tillgång till teamets information. Det gynnar inte samverkan och ökar risken för underdiagnostisering av språkliga svårigheter.

Varför tror du att situationen ser ut så här?

Logopederna har varit ett bristyrke. Det har utbildats alldeles för få logopederna. Nu utbildas fler, men pensionsavgångarna är stora och många regioner har varit vana vid bristen och satsar inte på tjänster efter behov.

Jag läste i statistik från Socialstyrelsen, baserad på siffror från 2021, att antalet logopederna nu ökar och att det finns omkring 3100 utfärdade logopedlegitimationer idag. Vilka tips och råd skulle du ge till nyexaminerade logopederna?

Först skulle jag gratulera till ett yrkesval som ger ständigt ny utveckling. Med CELF-4 i tankarna är mitt råd att man ska lita på sin magkänsla och kalibrera den mot de objektiva mått som finns. Inget kvantitativt test täcker allt.

Vilka utmaningar ser du som logoped för barn i dagens samhälle?

Brist på tid för språklig kommunikation i flera turer. Jag är bekymrad över att barn, både med och utan språkstörning, inte blir vana vid att bli goda lyssnare och att kunna berätta. Skola och arbetsliv förutsätter muntlig kommunikation. Jag har inget emot mobiler och andra skärmar, själv älskar jag alla möjligheter tekniken ger. Men, vi behöver komplettera med att medvetet hjälpa barn att bli goda lyssnare för att de i ett livsperspektiv ska kunna ta del av kunskap som lärare förmedlar i klassrummet och information på framtidens personalmöten. Det gäller oavsett om mötena är analoga eller digitala. För att knäcka läskoden är det också nödvändigt att kunna lyssna i detalj på små skillnader mellan språkljud för att förstå den alfabetiska principen. Lyssnandet och berättandet är det som jag anser viktigast att prioritera för alla små barn.